

CINCINNATUS DICTATOR, 458 B.C. (3.26 – 29)

1 [26] Vis Sabinorum ingens prope ad moenia urbis infesta populatione venit;
2 foedati agri, terror iniectus urbi est. Tum plebs benigne arma cepit;
3 reclamantibus frustra tribunis magni duo exercitus scripti. Alterum Nautius
4 contra Sabinos duxit, castrisque ad Eretum positus, per expeditiones parvas,
5 plerumque nocturnis incursionibus, tantam vastitatem in Sabino agro
6 reddidit ut comparati ad eam prope intacti bello fines Romani viderentur.
7 Minucio neque fortuna nec vis animi eadem in gerendo negotio fuit; nam
8 cum haud procul ab hoste castra posuisset, nulla magnopere clade accepta
9 castris se pavidus tenebat. Quod ubi senserant hostes, crevit ex metu alieno,
10 ut fit, audacia, et nocte adorti castra postquam parum vis aperta profecerat,
11 munitiones postero die circumdant. Quae priusquam undique vallo obiectae
12 clauderent exitus quinque equites inter stationes hostium emissi Romam
13 pertulere consulem exercitumque obsideri. Nihil tam inopinatum nec tam
14 insperatum accidere potuit. Itaque tantus pavor, tanta trepidatio fuit quanta si
15 urbem, non castra hostes obsiderent. Nautium consulem arcessunt. In quo
16 cum parum praesidii videretur dictatoremque dici placeret qui rem
17 percussam restitueret, L. Quinctius Cincinnatus consensu omnium dicitur.
18 Operae pretium est audire qui omnia prae divitiis humana spernunt neque
19 honori magno locum neque virtuti putant esse, nisi ubi effuse affluent opes.
20 Spes unica imperii populi Romani, L. Quinctius trans Tiberim, contra eum
21 ipsum locum ubi nunc navalia sunt, quattuor iugerum colebat agrum, quae
22 prata Quinctia vocantur. Ibi ab legatis—seu fossam fodiens palae innixus,
23 seu cum araret, operi certe, id quod constat, agresti intentus—salute data in
24 vicem redditaque rogatus ut, quod bene verteret ipsi rei publicae, togatus
25 mandata senatus audiret, admiratus rogitansque 'satin salve?' Togam propere

26 e tugurio proferre uxorem Raciliam iubet. Qua simul absterso pulvere ac
27 sudore velatus processit, dictatorem eum legati gratulantes consalutant, in
28 urbem vocant; qui terror sit in exercitu exponunt. Navis Quinctio publice
29 parata fuit, transvectumque tres obviam egressi filii excipiunt, inde alii
30 propinqui atque amici, tum patrum maior pars. Ea frequentia stipatus
31 antecedentibus lictoribus deductus est domum. Et plebis concursus ingens
32 fuit; sed ea nequaquam tam laeta Quinctium vidit, et imperium nimium et
33 virum in ipso imperio vehementiorem rata. Et illa quidem nocte nihil
34 praeterquam vigilatum est in urbe.

35 [27] Postero die dictator cum ante lucem in forum venisset, magistrum
36 equitum dicit L. Tarquitium, patriciae gentis, sed qui, cum stipendia pedibus
37 propter paupertatem fecisset, bello tamen primus longe Romanae iuventutis
38 habitus esset. Cum magistro equitum in contionem venit, iustitium edicit,
39 claudi tabernas tota urbe iubet, vetat quemquam privatae quicquam rei agere;
40 tum quicumque aetate militari essent armati cum cibariis in dies quinque
41 coctis vallisque duodenis ante solis occasum Martio in campo adessent;
42 quibus aetas ad militandum gravior esset, vicino militi, dum is arma pararet
43 vallumque peteret, cibaria coquere iussit. Sic iuventus discurrit ad vallum
44 petendum. Sumpsere unde cuique proximum fuit; prohibitus nemo est;
45 impigreque omnes ad edictum dictatoris praesto fuere. Inde composito
46 agmine non itineri magis apti quam proelio si res ita tulisset, legiones ipse
47 dictator, magister equitum suos equites ducit. In utroque agmine quas
48 tempus ipsum poscebat adhortationes erant: adderent gradum; maturato opus
49 esse, ut nocte ad hostem perveniri posset; consulem exercitumque Romanum
50 obsideri, tertium diem iam clausos esse; quid quaeque nox aut dies ferat
51 incertum esse; puncto saepe temporis maximarum rerum momenta verti.

52 'Adcelera, signifer,' 'sequere, miles,' inter se quoque, gratificantes ducibus,
53 clamabant. Media nocte in Algidum perveniunt et ut sensere se iam prope
54 hostes esse, signa constituunt.

55 [28] Ibi dictator quantum nocte prospici poterat equo circumvectus
56 contemplatusque qui tractus castrorum quaeque forma esset, tribunis militum
57 imperavit ut sarcinas in unum conici iubeant, militem cum armis valloque
58 redire in ordines suos. Facta quae imperavit. Tum quo fuerant ordine in via,
59 exercitum omnem longo agmine circumdat hostium castris et ubi signum
60 datum sit clamorem omnes tollere iubet; clamore sublato ante se quemque
61 ducere fossam et iacere vallum. Edito imperio, signum secutum est. Iussa
62 miles exsequitur; clamor hostes circumsonat. Superat inde castra hostium et
63 in castra consulis venit; alibi pavorem, alibi gaudium ingens facit. Romani
64 civilem esse clamorem atque auxilium adesse inter se gratulantes, ultro ex
65 stationibus ac vigiliis territant hostem. Consul differendum negat; illo
66 clamore non adventum modo significari sed rem ab suis coeptam, mirumque
67 esse ni iam exteriori parte castra hostium oppugnentur. Itaque arma suos
68 capere et se subsequi iubet. Nocte initum proelium est; legionibus dictatoris
69 clamore significant ab ea quoque parte rem in discrimine esse. Iam se ad
70 prohibenda circumdari opera Aequi parabant cum ab interiore hoste proelio
71 coepto, ne per media sua castra fieret eruptio, a munientibus ad pugnantes
72 introrsum versi vacuum noctem operi dedere, pugnatumque cum consule ad
73 lucem est. Luce prima iam circumvallati ab dictatore erant et vix adversus
74 unum exercitum pugnam sustinebant. Tum a Quinctiano exercitu, qui
75 confestim a perfecto opere ad arma rediit, invaditur vallum. Hic instabat
76 nova pugna: illa nihil remiserat prior. Tum ancipiti malo urgente, a proelio
77 ad preces versi hinc dictatorem, hinc consulem orare, ne in occidione

78 victoriam ponerent, ut inermes se inde abire sinerent. Ab consule ad
79 dictatorem ire iussi; is ignominiam infensus addidit; Gracchum Cloelium
80 ducem principesque alios vinctos ad se adduci iubet, oppido Corbione
81 decedi. Sanguinis se Aequorum non egere; licere abire, sed ut exprimatur
82 tandem confessio subactam domitamque esse gentem, sub iugum abituros.
83 Tribus hastis iugum fit, humi fixis duabus superque eas transversa una
84 deligata. Sub hoc iugo dictator Aequos misit.

85 [29] Castris hostium receptis plenis omnium rerum—nudos enim emiserat—
86 praedam omnem suo tantum militi dedit; consularem exercitum ipsumque
87 consulem increpans 'carebis' inquit 'praedae parte, miles, ex eo hoste cui
88 prope praedae fuisti. Et tu, L. Minuci, donec consularem animum incipias
89 habere, legatus his legionibus praeeris.' Ita se Minucius abdicat consulatu
90 iussusque ad exercitum manet. Sed adeo tum imperio meliori animus
91 mansuete oboediens erat, ut beneficii magis quam ignominiae hic exercitus
92 memor et coronam auream dictatori, libram pondo, decreverit et
93 proficiscentem eum patronum salutaverit.

94 Romae a Q. Fabio praefecto urbis senatus habitus triumphantem Quinctium
95 quo veniebat agmine urbem ingredi iussit. Ducti ante currum hostium duces;
96 militaria signa praelata; secutus exercitus praeda onustus. Epulae instructae
97 dicuntur fuisse ante omnium domos, epulantesque cum carmine triumphali
98 et sollemnibus iocis comisantium modo currum secuti sunt. Eo die L.
99 Mamilio Tusculano adprobantibus cunctis civitas data est. Confestim se
100 dictator magistratu abdicasset ni comitia M. Volsci, falsi testis, tenuissent.
101 Ea ne impedirent tribuni dictatoris obstitit metus; Volscius damnatus
102 Lanuvium in exilium abiit. Quinctius sexto decimo die dictatura in sex

103 menses accepta se abdicavit.

104 Per eos dies consul Nautius ad Eretum cum Sabinis egregie pugnat; ad
105 vastatos agros ea quoque clades accessit Sabinis. Minucio Fabius successor
106 in Algidum missus.

107 Extremo anno agitatum de lege ab tribunis est; sed quia duo exercitus
108 aberant, ne quid ferretur ad populum patres tenuere; plebes vicit ut quintum
109 eosdem tribunos crearent.

110 Lupos visos in Capitolio ferunt a canibus fugatos; ob id prodigium lustratum
111 Capitolium esse. Haec eo anno gesta.